

JANINA JANAVIČIENĖ

**LEKSINIAI GERMANIZMAI ŽEMAIČIŲ
NAUMIESČIO ŠNEKTOJE**

Tvirtinama, kad bendarinėje lietuvių kalboje germanizmą, palyginus su slavimais, vartoja maždaug tris kartus mažiau (Sabalaiuskas, 1967, 72). Panašiai yra ir daugelyje tarmių. Tačiau detaliai ištýrus Žemaičių Naumiesčio šnekta, galima tvirtinti, kad joje ši proporcija yra maždaug priešinga.

Tokią didelę vokiečių kalbos interferenciją vietinių gyventojų kalboje lémë pirmiausia daugelis ekstralengvistinių faktorių, nes jie kalbų interferencijai turi įtakos daugiau negu struktūriniai kalbos skirtumai (Weinreich, 1953, 3).

Pagrindiniai ekstralengvistiniai faktoriai, lémë vokiečių kalbos leksinių elementų įsigalėjimą Žemaičių Naumiesčio gyventojų kalboje, buvo šnekto geografiné padėtis ir jos istorija. Nuo viduramžių pasienio Žemaitiją su Rytų Prūsija ir Klaipėdos kraštu siejo glaudūs ekonominiai ir prekybiniai ryšiai. Vietiniai gyventojai prisimena, kad jų seneliai veždavę parduoti žemės ūkio produktus į Tilžę, Ragainę, Rusnę ir net Karaliaučių (dar plg. Күннер, 1951, 229). Nuo XVIII–XIX a. vyko lietuvininkų (ir vokiečių) migracija į Žemaitiją. Kylant ir išsiplėtojus kapitalizmui Lietuvoje, šių vietovių mažažemiai ir bežemiai traukė uždarbiauti į Rytų Prūsiją ir Klaipėdos kraštą. Iš pradžių vyko ir atvirkščias procesas.

Šioje žemaičių šnektoje apstu germanizmą, ypač vyresnés kartos žmonių buiti-
neje kalboje. Čia, kalbant apie namų apyvokos reikmenis, amatus, maisto ir pašarų paruošimą, gyvulių priežiūrą ir pan., kas penktas šeštas terminas – vokiškas. Beveik visi statybos, transporto, žemės ūkio padargų ir jų dalių pavadinimai irgi atnešti keliaujančių vokiečių meistrų, stačiusių namus Žemaitijoje. Antai pakeitus Rytų Prūsijoje ir Žemaitijoje senoviškus stogus su laužiniais nuleistais galais naujais dvišlaičiais stogais, skliautus imta vadinti *gēveliai* (plg. vok. *Giebel*; Gimbutas, 1958, 156).

Visi vietinių žemaičių kalboje esantys germanizmai skirstytini į: 1) senuosius skolinius, užsilikusius dar veikiausiai nuo kryžiuočių užkariavimo laikų, pvz.: *diktas* 'tvirtas' (< vok. dial. *dicht*), *pucúoti* 'valgyti, sveisti' (< vok. dial. *putzen*), *skūnė* 'daržinė' (< vok. dial. *schune, skunia, skuna*), *stałdis* 'tvartas' (< vok. dial. *stald*), *stubā* 'kambarys' (vok. dial. *stuba, stub, stöbe*)¹ ir 2) vėlesnius skolinius, kurie kilmės požiūriu dvejopi: a) atnešti lietuvininkų ir b) pasisavinti tiesiogiai bendraujant su vokiečiais ir suvokietėjusiais lietuvininkais.

¹ Šiuos ir kai kuriuos kitus tos grupės germanizmus vartoja ne tik mums rūpima šnekta, bet ir kiti paprūsės pietų ir vakarų žemaičiai.

Kaip matyti iš pavyzdžių, dauguma vokiškų leksemų i žemaičių ir lietuvinių kalbą atėjo ne iš bendrinės vokiečių kalbos, o iš tarminio jos varianto, vartoto ano meto Mažojoje Lietuvoje, daugiausia Plattdeutsch ir Niederdeutsch, pvz.: *kiulkis* (liet. – *kiilkis*) ‘virtų bulvių ir miltų kukulis’ (plg. vok. dial. *kilke*), *pliūmė* ‘slyva’ (< vok. dial. *plüme*, plg. vokiečių bendrinės kalbos *Pflaume*), *štývas* ‘nejudantis, sustinges’ (< vok. dial. *ſtīw*, plg. bendrinės vokiečių kalbos *steif*), *šplicbukas* ‘padauža’ (< vok. *ſpitz* ‘aštrus, kandus’ + vok. dial. *bûbe* ‘vaikas’).

Pakraštiniai žemaičiai daug vokiškų skolinių bus gavę per lietuvinius. Jie atsinešė daug vokiškų žodžių iš Rytų Prūsijos ir iš Klaipėdos krašto. Sunku dabar nustatyti, kuriuos germanizmus žemaičiai pasiskolino tiesiogiai iš vokiečių, o kuriuos per lietuvinius. Tik viena aišku, kad lietuvinių įtakoje daugelis germanizmų tapo labai populiarūs žemaičių tarmėje. Nemokėdami vokiečių kalbos, žemaičiai paprastai neskiria, kur jų vokiškas, o kur lietuviškas žodis.

Tik labai konkrečius atneštus ar sukurtus daiktus reiškią skoliniai neabejotinai papildo, praturtina žodyną (Weinreich, 1953, 53). Tokie buvo minėti konkretūs žemės ūkio padargų ir namų apyvokos daiktų vokiški pavadinimai, pvz.: *dišlius* ‘vežimo grąžulas’, *strañgas* ‘grandinė’, *rýmas* ‘techn. diržas’, *liðingė* ‘vežimo dalis’, *reipas* ‘rato apkaustas’, bet visai nežino jų lietuvišką atitikmenę.

Apskritai lietuviniukai atsinešė daug žemaičiams nežinomų daiktų ir jų pavadinimų. Visas šias realijas vadino savais, dažniausiai vokiškos kilmės pavadinimais, kuriuos ir perėmė žemaičiai.

Ne be lietuvinių pagalbos žemaičiai pasisavimo daug semantinių vertinių, pvz.: *girinė kiaūlė* ‘šernas’ (plg. vok. *wildes Schwein*), *girinė ántis* ‘laukinė antis’ (plg. vok. *wilde Ente*) ir kt. Prie tokių semantinių germanizmų reikia dar priskirti *apstatyti* ‘apsiūti mezginiais’ (plg. vok. *absetzen*), tykóji *pētnyčia* (lietuviniukai sako *piëtnyčia*) ‘didysis penktadienis’ (vok. *stille Woche*). Dar plg. *šámpos žōdis* ‘veiksmažodis’ (vok. *Schimpfwort*), *šampúoti* (lietuviniukai sako *šempúoti* ‘keikti, plūsti’ (iš vok. *schimpfen*).

Kai kurie žodžiai, perėję i kitą kalbą, pakeičia savo prasmę, daugiausia ją praplėsdami. Kartais jie visai netenka savo pirmykštio turinio (Weinreich, 1953, 48, 49). Tokių vokiškų leksemų yra ir žemaičių tarmėje. Pavyzdžiu, veiksmažodis *šapúoti* (iš vok. *schöpfen*) lietuviniukams, kaip ir vokiečiams, reiškia ‘semti’, o žemaičiams ‘valgyti’. Susiaurėjo ir veiksmažodžio *pucúoti* reikšmė ‘valgyti, sveisti’ (vok. dial. *putzen*). Tokią reikšmę išlaikė lietuviniukai, bet žemaičiams šis žodis reiškia vien ‘valgyti’, pvz., *viskā supucāvo* ‘viskā suvalgė’.

Įdomus reikšmės pakitimo pavyzdys – žodis *ülanderis* ‘arklių pirklys’ (iš vok. *Holländer* ‘olandas’), anksčiau susijęs su arklių pirkimu ir pardavimu. Ilgainiui jis neteko savo pirmykštės etnoniminės reikšmės ‘olandas’ ir dabar *ülanderis* žemaičiui reiškia ‘arklių pirklys’. Kitas pavyzdys: lietuvinių atneštą žodį *kéžas* ‘sūris’ (iš vok. *Käse*) žemaičiai pritaikė tik lydytam sūriui vadinti. Naminis sūris žemaičių kalboje ir liko sūriu. Lietuviniukai *kéžu* vadina bet kokį sūri.

Reikia pažymeti, kad daugelis vokiškų žodžių užsikonservavo Žemaičių Naumiesčio žemaičių ir lietuvinių kalboje. Buvę Rytų Prūsijos lietuviniukai ir Klaipėdos krašto vokiečiai jų nebežino, ypač tų žodžių, kurie i lietuvių kalbą perėjo iš vokiečių

tarminio varianto, pvz.: *karnôlē* 'perkasa, griovys' (iš vok. dial. *karnôle*), *rigelis* 'buomas arkliams pririšti' (vok. dial. *rigel*), *štrám* 'tvirtas' (vok. dial. *štrâm*) ir kt.

Žemaičių Naumiesčio tarmėje vokiška leksika sudaro tokias ryškesnes semantines grupes:

namų ūkio, apyvokos ir buities reikmenys: *akšelinė* 'kapojams ruošti mašina, (iš vok. *Hacksel* 'kapoja'), *bliùberis* 'radijas' (iš vok. *blubern* 'burbeti'), *briliai* (taria *brýlē*) 'akiniai' (iš vok. *Brille*), *kédiké* 'grandinėlė, vérinys' (hebr. iš vok. dial. *kêde*) *kuřbas* 'pintinė' (plg. *kurbēlis* 'krepšelis' vok. *Korb*), *liódė* 'lapų kapojimo mašinos dėžė' (plg. vok. dial. *lôd* 'dėžė'), *pilcdekitis* 'kailinė gūnia' (iš vok. *Pelz* 'kailis', *Decke* 'užtiesalas'), *rantuotas* (*rántûts*) viēdras 'kibiras su matavimo juostomis' (hebr. plg. vok. *Rand* 'kraštas'), *rigelis* 'buomas arkliams pririšti' (iš vok. dial. *rigel*), *šiùpundė* 'tinklas šienui, šiaudams nešti' (plg. vok. *schöpfen* 'semoti', *Bund* 'ryšulys, pundelis'), *štérkis* 'skalbinių standintojas' (vok. *Stärke*), plg. *štérkiuoti* (*štérkiuti*) 'standinti' (vok. *stärken*), *tūzė* 'maišelis' (iš vok. *Dose*; plg. *tabōktūzé* 'hebr. maišelis tabakui'), *vânė* 'vonia' (vok. *Wanne*), *žäkas* (*žäks*) 'maišas' (plg. vok. *Sack*).

Valgiai, gérimalai: *býdelis* 'pikliuoti miltai' (plg. vok. *beuteln* 'pikliuoti miltus', matyt, iš jo tarminio varianto, plg. že. *býdeliuoti* 'pikliuoti'), *fýmbriütė* 'meduolis, pagerintas pyragas' (plg. vok. *Pfingsten* 'sekminės', *Brot* 'duona'), *giviercai* 'prieskoniai' (iš vok. *Gewürze*), *kareñtai* 'violetinės sodo uogos' (plg. vok. *Korinthe* 'smulkios razinos'), *kliùpsai* 'mėsos kukuliai' (iš vok. *Klops*), *krýgės* 'smulkios slyvos' (iš vok. *Kriecke*), *lývervurstas* 'kepeninė dešra' (iš vok. *Leber* 'kepenys', *Wurst* 'dešra'), *marmaliódė* 'marmelādas' (iš vok. *Marmelade*), *mašinà* (*mašyna*) 'virykla' (plg. *Kochmaschine* 'kaimo virykla'), *pliùmė* 'slyva' (iš vok. dial. *plûme*), *prýštekis* 'pusryčiai' (iš vok. *Frühstück*, plg. že. *prýštekiauti* 'pusryčiauti'), *plékiai* 'avių drabiniai' (iš vok. *Flocke*), *šmánta* 'grietinė' (iš vok. dial. *šmånd*), *šmul̄tė* 'kiaulienos taukai' (plg. vok. *Schmalz*), *šmekiuoti* 'ragauti' (*schmecken*), *šmerlekiuoti* 'smaguriauti' (iš vok. dial. *smér licken* 'laižyti taukus'), *šliūpti* 'srébtai' (vok. *schlürfen*), *šliùptyti* 'godžiai ėsti, valgyti' (plg. vok. *schlüpfen* 'slysti, išslysti'; dar plg. *šliùpas* 'daug valgantis'), *šukuliódė* 'šokoladas' (vok. *Schokolade*), *ùrkštas* 'dešra' (plg. vok. *Wurst*), *zámgurkis* 'séklinis agurkas, marinuotas' (plg. vok. *Samen* 'séklös', *Gurke* 'agurkas'), *zánkukas* 'sluoksniuotas pyragas' (plg. vok. *Sandkuchen* 'smélénis pyragas').

Drabužiai, avalynė: *áncugas* 'kostiumas' (vok. *Anzug*), *élskis* 'kaklaraištis' (iš vok. dial. *hälshen*; plg. že. *pasielskiuoti* 'pasiristi kaklaraištį; pasipuošti'), *kedelys* 'sijonas' (iš vok. dial. *kedele*), *kleidè* 'suknelė' (iš vok. *Kleide*; plg. hebr. *kleidiké* 'maža suknelė'), *kuzjäkas* (*kuzjäks*) 'švarkas' (plg. vok. dial. *koz jake* 'kelioninis apsiaustas'), *germùlka* 'kepurė su snapeliu' (plg. vok. dial. *germôle*), *mùcė* 'kepure' (iš vok. dial. *mutze*; plg. *mučiké* 'moteriška kepuraite'), *šiùršis* 'prijuostė' (iš vok. *Schürze*), *striùmpas* 'kojinės' (iš vok. *Strümpfe*), *štýfeliai* 'auliniai batai' (vok. *Stiefeln*), *zandâlës* 'vasariniai bateliai' (vok. *Sandale*).

Darbo įrankiai, mašinos, prietaisai: *äkas* 'kauptukas' (iš vok. *Hacke*; plg. *akâtis* <*akáitis* 'mažas kauptukas'; dar plg. *akúoti* 'kapoti, kaupti' iš vok. *hacken*, *kùpstakis* hebr. 'kauptukas'), *drèšmašynė* 'kuliamoji mašina' (vok. *dreschen* 'kulti'), *ékelis* 'vąšelis' (iš vok. *Häckel*; plg. *ékeliuoti* 'megzti vąšeliu' (vok. *häckeln*), *kâras*

'karutis' (iš vok. *Karren*; plg. *karūoti* 'vežti karučiu' – iš vok. *karren*), *kripė* 'kopėcios' (iš vok. dial. *krippe*; plg. *kripės* 'vežimo gardeliai', *kripikė* 'kopetėlės'), *krúzai* 'raukinukai' (iš vok. *Krause*; plg. *apkrúzúoti* 'apsiūti raukiniai'), *mañgalis* 'prietaisas drabužių lyginimui' (iš vok. *Mangel*), *mangaliuoti* 'kočiuoti, lamdyti' (vok. *mangeln*), hibr. *susimañgaliavęs* 'susilamdęs', *ślégą* 'kūjis' (vok. *Schlägel*), *štāpnotelis* 'adymo adata' (iš vok. dial. *stopnôdel*; plg. *štapúoti* 'adyti' iš vok. *stopfen*), dar plg. *štapinė* 'adymo adata', *viñdas* 'verpimo ratelis' (plg. vok. *Winde* 'suktuval').

Statybinė terminija, baldai: *beñkis* || *bañkis* 'suolas' (iš vok. *Bank* pl. *Bänke*), *dàkponé* 'čerpė' (iš vok. *Dachpfanne*), *évelis* 'oblius, drožtuvas' (iš vok. dial. *hêwel*), *éveliuoti* 'obliuoti' (vok. dial. *hêweln*), *éveliodè* 'gulščiukas' (iš vok. dial. *hewelôde*), *gëvelis* 'sąspara' (iš vok. dial. *gebel*), *krásé* 'minkšta kédė, fotelis' (plg. vok. *Krasse* 'pintas fotelis'), *kélnorius* 'rūsys' (iš vok. *Keller*), *liódè* 'stalčius' (vok. dial. *lôde* 'dėžė'), *mùrliotas* 'sienojų vainikas gegnėms uždėti, gegninis' (iš vok. dial. *mürenlatte*), *sténderis* 'tvoros stulpas' (iš vok. *Ständer*), *šýveris* 'krosniakaištis' (iš vok. *Schieber*), *šiûrkštainis* 'kaminas' (vok. *Schornstein*), *špýgelis* 'veidrodis' (vok. *Spiegel*), *štûlé* 'kédė' (vok. *Stuhl*), *švélis* 'skersinis balkis' (plg. vok. *Schwelle* 'skersinis slenkstis'), *trémpelis* 'apatinė namo dalis virš pamatų' (iš vok. *Trempel*), *viñkelis* 'kampainis, kampus' (iš vok. *Winkel*; plg. į *viñkelį* 'kampu').

Žmogaus veiklą ir darbą apibūdinantys žodžiai: *býgaras* || *bàgaras* 'kartis, pagalys' (plg. vok. *Bagger* 'žemkasė, vartota gintarui kasti'; plg. *býgaruoti* || *bàgaruoti* 'mojuoti kartimi, pagaliu'), *bilderiuoti* 'fotografuoti' (iš vok. *Bild* pl. *Bilder* 'paveikslas, fotografija'), *brükúoti* 'prieikti' (vok. *brauchen*), *berštúoti* 'trinti plaušine' (plg. vok. *Bürste* 'šeptys'), *bérštas* 'plaušinė', *liodúoti* 'krauti, pakuoti' (vok. *laden*; plg. *liódingé* 'krovinys, vežimo dalis'), *pletúoti* 'lyginti (milą)' (iš vok. *platten*), *ruliúoti* 'lyginti dirvą volu, kočiuoti' (iš vok. *rollen* 'risti, ritinėti'; plg. *rùlis* 'apkūnus vaikas'), *šapúoti* 'kimšti' (iš vok. dial. *šâpen*; plg. *šapiné* 'čiužinys'), *šporúoti* 'kaupti' (vok. *sparen*), *šneîderiuoti* 'siuvėjauti' (plg. vok. *Schneider* 'siuvėjas', plg. *šneîderaitis* 'siuvėjelis', *šneîderka* 'siuvėja').

Vaikai, mokymo reikmenys: *bõlè* 'kamuolys' (vok. *Ball*, plg. *bolikė* 'sviedinukas'), *gibûrzdukas* 'gimimo diena' (vok. *Geburtstag*), *klingeris* 'skambutis' (iš Rytprūsių vok. *Klinger*, lit. vok. *Klingel*; plg. *klingeriuoti* 'skambinti skambučiu'), *pernole* 'plunksninė' (iš vok. dial. *pernôle*), *spridikis* 'pamokymas' (plg. vok. dial. *predigt*), *špyliuoti* 'žaisti' (vok. *spielen*; plg. *prašpyliuoti* *kärq* 'pralaimėti karą'), *šiûlė* 'mokykla' (lietuvininkų) (vok. *Schule*), *tóbytis* 'išdykauti, siausti' (iš vok. *toben*).

Važiavimo priemonės: *bõnè* 'traukinys' (iš vok. *Bahne*, plg. hibr. *boñkelis* 'geležinkelio bégiai'), *gránta* 'žvyrkelis, kelias' (vok. *Grand* 'žvyras'), *liódingé* 'vežimo dalis, krovinys' (iš vok. dial. *liôding*), *liógeris* 'veleno guolis' (iš vok. dial. *lôger*), *pÿpeliuoti* 'signalizuoti' (iš vok. dial. *pîpeln*), *pÿpelis* 'automašinos signalas' (vok. dial. *pîpel*), *reîpas* 'rato apkaustas' (vok. dial. *reif*), *rùngas* 'ratų skersinis' (vok. dial. *runge*), *râtas* 'dviratis' (vok. *Rad*), *šépis* 'laivas' (vok. *Schiff*), *ślýpkos* 'rogės' (hibr. iš vok. dial. *sleppe* ir slaviškos priesagos *-k-*; plg. *ślýpkûtés* 'rogutės'), *šápnegelis* 'metalinis vežimo kaištis' (vok. *Spannegel*).

Prekyba: (*pa*)*burguoti* 'parduoti kreditan' (vok. *borgen*, plg. ant *buῆgos* 'skolon'), *pýgelininkas* 'smulkus prekiautojas turguje' (plg. vok. dial. *pîgel* 'bûdelé'), *reñcelis* 'nešulys' (vok. *Ranzen*), *stükis* 'gabalas' (vok. *Stück* plg. *stukēlis* || *stukelytis* 'gabalélis'), *šmùkuliouoti* 'verstis prekyba, kontrabanda' (plg. vok. *schnuggeln*; plg. *šmukulis* || *šmukùlninkas* 'biznierius, spekulantas'), *ùlenderis* 'arklių prekiautojas' (iš vok. *Holländer* 'olandas').

Laiko reiškimas: *jūnus* ‘birželis’ (vok. *Juni*), *mumeňt* ‘tuoj pat’, *miniùta* ‘minutė’ (vok. *Minute*); plg. *miniùtininkas* ‘minučių rodyklė’), *stùmda* || *stùnda* ‘valanda’ (vok. *Stunde*); plg. *stùndininkas* || *stùmdininkas* ‘valandų rodyklė’; plg. hibr. *piët-stundë* ‘pietu pertrauka’).

Valstybė, administracija: *caitunga* 'laikraštis' (vok. *Zeitung*), *kaliúzé* 'kalėjimas' (plg. vok. *Klause* 'atsiskyrėlio būstinė'), *ruběžgrabé* 'valstybinė siena, riba tarp žemės sklypu' (hebr. iš vok. *Graben* 'griovys' ir sl. *рубеж*).

Žmogaus vidinę būseną ir išorę nusakantys žodžiai: *drimelis* ‘stambus paauglys’ (plg. vok. dial. *drimmel*), *feliūoti* ‘trükti’ (vok. *fehlen*, plg. *fėlė* ‘trūkumas (fizinis)’, *furši* ‘apsukri moteris’ (vok. *fursch*), *giliūkis* ‘pasisekimas, laimė’ (vok. *Glück*, plg. *giliukingas* ‘laimingas’ iš *glücklich*, *giliukingai* ‘laimingai’, *negiliūkis* ‘nelaimė’), *liūtas* ‘gera nuotaika’ (vok. *Lust* ‘nuotaika’, plg. *liustavoti* ‘linksmintis’), *špūkuoti* ‘vaidentis’ (vok. dial. *spüken*), *špūkas* ‘vaiduoklis’, *šmékla* (iš vok. dial. *spüke*), *štimumuoti* ‘pritikti’ (vok. *stimmen*, plg. *ištimumuoti* ‘dar būti geros sveikatos’), *štarkūs* ‘stambus’ (vok. *stark*), *šviciuoti* ‘prakaituoti’ (vok. *schwitszen*), *šakarinė* ‘apgavikė moteris’ (plg. vok. *schachern* ‘spekuliuoti, verstis nešvariais darbais’), *špicbukauti* ‘krėst išdaigas’ (plg. vok. dial. *Spitzbûbe* ‘padūkės vaikas’), *uñkulis* ‘stambus vyras’ (plg. vok. *Onkel* ‘dėdė’).

Žmonių santykiai: *drýveliuoti* 'niek. švabeldžiuoti (vokiškai)' (iš vok. dial. *dri-vel*), *dúneriuoti* 'plūstis, keiktis' (plg. vok. *donnern* 'griausti', plg. *uždúneriuoti* 'nusi-keikti'), *eřgeliuotis* 'bartis, pyktis' (vok. *ärgel'n*), *eřgelis* 'apmaudas, pyktis' (vok. *Ärger*), *kamarātas* || *kamarōtas* (vok. *Kamerad*), *liúosininkas* (*l'úsininks*) 'įnamys' (plg. vok. *Lossman*; dar plg. *liúosininkauti* 'būti įnamiu'), *lēbė* (*liebi*) 'geras gyveni-mas' (vok. *Leben* 'gyvenimas'), *liutērija* 'rizika' (vok. *Lotterie* 'loterija'), *štrydūotis* 'bartis, pyktis' (vok. dial. *strîde*, plg. *susištrydūoti* 'susipykti, susibarti'; (š)trýdals 'karštakošis', (š)trýdmikis 'karštakošis'), *ùmeriuoti* 'taukšti niekus' (plg. vok. *Humor* 'jumoras').

Ligos ir jų gydymas: *anýsai* 'anyžiai' (vok. *Anies*), *špūliúoti* 'viduriuoti' (vok. *spülen* 'skalauti'), *šlektúoti* 'blogai jaustis' (plg. vok. *schlecht* 'blogas, blogai'; dar plg. *šlektumas užėjo* 'pasidarė bloga', *mán šlektai* 'man bloga'), *štinkspirutis* 'amoniakas' (plg. vok. *stinken* 'turėti kvapą'), *verkiúoti* 'veikti, padėti' (vok. *werken*).

Ivairūs kiti žodžiai: *býbelis* ‘bibliją’ (vok. *Bybel*), *furši moteris* ‘apsukri moteris’ (vok. *fursch*), *jeřgau* || *jařgau* ištikt. ‘vaje’ (plg. vok. *Herr Gott*), *jüksai* ‘šiukslės’ (vok. *Jucks*), *karnôlė* ‘griovys, perkasa’ (iš vok. dial. *karnôl*), *kliùperis* ‘atlyginimas už darbą produktais’ (plg. vok. dial. *kluper* ‘kyšis’), *krépelis* ‘luošys’ (vok. *Krüppel*, plg. *krépeliuoti* ‘šlubuoti’; dar plg. *krípal*, *kripal* ‘interj. šlubavimui nusakyti’), *knípelis* ‘pagalys’ (vok. *Knüppel*), *kùré* ‘kalakutė’ (iš vok. dial. *kure*, plg. *kùrinas* ‘kalakutas’; dar plg. *kurùks* || *kurýtis* || *kurútis* hibr. ‘kalakučiukas’), *rige-*

lis 'luitas, gabalas' (iš vok. *Riegel*, plg. *sušalo* i *rīgelī* 'sušalo i gabala, luitą'), *švakaī* 'silpnai' (plg. vok. *schwach* 'silpnas'), *stuřkis* 'gandras' (vok. *Storch*).

Vokiški žodžiai, patekę į vietinių žemaičių šnektą, prisitaikė prie jos atitinkamų normų. Dabar sunku atskirti, kuriais atvejais jie gavo lietuvininkų, kuriais žemaičių darybinius formantus. Tačiau aišku viena, kad iš lietuvininkų gautus vokiškus žodžius žemaičiai gerokai perdirbo. Antai iš lietuvininkų gauto *šiūpelē* 'semtuvė' (plg. vok. *schöpfen* 'semoti') žemaičiai pasidarė *šiūpelinė* ir ši žodij ēmė vartoti reikšme 'stambaus veido moteris', iš lietuvininkų *spātas* 'kastuvas' (vok. *Spaten*) pasidarė *spatīnas* 'semtuvėlis'. Prie vokiškų sriubų pavadinimų buvo pridėta žemaitiška priesaga *-ynė*, pvz., *pliūmynė* 'saldi sriuba', *mūžynė* 'pieniška sriuba', *ryzynė* 'tar-kuotų kleckelių sriuba' ir kt.

Žemaičiai pasisavino nemaža hibridų, t. y. sudurtinių žodžių, iš lietuvininkų arba juos patys pasidarė (dabar tai sunku nustatyti). Jų vienas dėmuo vokiškas, kitas lietuviškas, pvz., *boñkelis* 'geležinkelis' (hibr. iš vok. *Bahne* ir liet. *kėlias*), *dránkubiliis* 'statinė jovalui laikyti' (iš vok. dial. *drānk* 'jovalas' ir liet. *kubilas*), *žiùkspiros* 'pjovenos' (iš vok. *Jucks* 'šiukšlės, atliekos' ir liet. *spiros*), *šieňkripės* 'vežimo šoniniai gardeliai' (vok. *Krippe* 'kopėcios', dar plg. *šieňkripė* 'ilgos kopėcios'), *štriúmpryšis* 'kojinių raištis' (vok. *Strumpf* pl. *Strümpfe*). Pasitaiko ir šiaip jau labai sulietuvinint, tiesiog perdirbtų žodžių, pvz., *šnipštukas* (lietuvininkai taria *šnipeldukas* 'nosinė' (vok. *Schnupftuch*, vok. dial. *snûveldok* 'nosinė')). Lietuvininkai bus perėmę tarminį variantą *snûveldok* dar tebegyvendami Rytų Prūsijoje bei Klaipėdos krašte ir atsinešę į Lietuvos pusę.

Kalbant apie vokiškų daiktavardžių kaitybinę adaptaciją, reikia konstatuoti, kad žodžiai, kurie baigėsi kietuoju priebalsiu ar balsiu, lietuvių kalboje tapo ūkamieniais, pvz., *kuřbas* 'pintinė' (vok. *Korb*), *bérštas* 'plaušinė' (vok. *Bürste* 'še-petys') ir kt.

Daiktavardžių vienaskaita neretai buvo padaroma iš vokiečių kalbos daugiskaitos kamieno, pvz., *bilderis* 'paveikslas, nuotrauka' (vok. *Bild* pl. *Bilder*), *kiňderis* 'vaikas' (iš vok. *Kind* pl. *Kinder*) ir kt.

Daugelis daiktavardžių gavo lietuviškas deminutivines priesagas: *-ytis*, *-elis*, *-aitis* (že. *-ātis*), *-ikė*, *-inė*, pvz., *kurýtis* 'kalakučiukas' (iš vok. dial. *kure*), *mučikė* 'kepuraitė' (vok. *Mütze*), *plecāitis* (*plecātis*) 'plotelis, žemės sklypelis' (vok. *Platz* 'vieta'), *stukēlis* 'gabalas' (vok. *Stück*), *stubinė* 'kambarinė, tarnaitė' (vok. dial. *stub*, *stōbe* 'kambarys').

Būta ir priešingų atvejų (jie nedažni), kai iš lietuviškų pamatiniių žodžių buvo padaromi vediniai su vokiška priesaga, pvz., *kiaulerijā* 'kiaulystė, netvarka' (plg. vok. *Schweinerei* – priesaga *-erei*), *pinkerijā* 'painiava, tai kas supainiota'. Dar plg. *fotografistas* 'fotografas' *elektristas* 'elektrikas' ir kt.

Vokiški būdvardžiai, patekę į vietos lietuvių kalbą, paprastai gaudavo lietuvišką priesagą *-ingas*², pvz., *giliukingas* 'laimingas' (vok. *glücklich*), *listingas* 'klastinges' (vok. *listig*). Plg. atitinkamus prieveiksmius *giliukingai*, *listingai*. Būdvardžiai

² Ji primena vokiečių *-ig-*, *-(I)ich* ir turi panašią reikšmę.

rundinas ‘apvalus’ (vok. *rund*), *kañtinas* ‘patenkintas’ pāsidaryti pagal lietuvių *kùpinas* modeli.

Veiksmažodžiai buvo daugiausiai adaptuojami, pridedant priesagas *-uoti* (že. *-uti*, *-auti*), rečiau slavų kilmės *-avoti*, pvz., *dekiúoti* ‘apdengti gūnia’ (vok. *decken*), *feliúoti* ‘trūkti’ (vok. *fehlen*), *knibeliuoti* ‘dirbineti, krapšytis’ (plg. vok. *knibbeln* ‘rišti’), *liustavóti* ‘linksmintis’ (iš vok. *daiktavardžio Lust* ‘gera nuotaika’), *prýš-tekiaduti* ‘pusryčiauti’ (vok. *Frühstück* ‘pusryčiai’), *šlektúoti* ‘blogai jaustis’ (iš vok. *schlecht* ‘blogas’) ir kt. Kartais lietuviška priesaga pridėta prie vokiškos, pvz., *dú-neriauti* ‘keikti’ (vok. *donnern* ‘griausti’), *planérüoti* ‘planuoti’ (vok. *planieren*), *turnérüoti* ‘sportuoti, mankštintis’ (vok. *turnieren*).

Vokiečių kilmės veiksmažodžiai dažnai turi lietuviškus priešdėlius, pvz., *apšam-púoti* ‘išbarti’ *ištimúoti* ‘būti geros nuotaikos, sveikatos’, *nuamúoti* ‘nuvarginti’ (vok. *ahnen*), *pasteliuoti* ‘užsakyti, parūpinti’ (vok. *stellen*), *supucúoti* ‘suvalgyti’, *susištrydúoti* ‘susibarti, susipykti’ (vok. dial. *streiden*), *uždúneriuoti* ‘nusikeikti’, *uzklingiuoti* ‘užsklesti’ (vok. *Klinke* ‘velkė’).

Pasitaiko nemaža visai neadaptuotų vokiškų žodžių, pvz., *ūmama* ‘senelė’ (vok. *Oma* ‘bobutė’), *ūpapa* ‘senelis’ (vok. *Opa*), *papā* ‘tėvelis’ (vok. *Papa*), *briūt* ‘duona’ (vok. *Brot*), *špèk* ‘lašiniai’ (vok. *Speck*), *mèser* ‘peilis’ (vok. *Messer*), *štrám* ‘tvirta’ (vok. dial. *štrám*), *štréng* ‘griežtas’ (vok. *streng*), *fèst* ‘tvirtas’ (vok. *fest*) ir kt. Jie liko nekaitomi nei linksniu, nei skaičiumi.

Dabartiniu metu šiame straipsnyje aptarti germanizmai, nors ir gerai žinomi vyresnio amžiaus vienos gyventojams, jau sparčiai nyksta, veikiami bendrinės lietuvių kalbos. Juos paprastai vartoja tik vyresnės kartos žmonės, ypač lietuvininkai. Jaunimas, lankęs mokyklą, puikiai supranta, kad minėti žodžiai jau yra barbarizmai, todėl juos stengiasi pakeisti lietuviškais atitikmenimis, nors ne visada jiems tai sekasi. Be šių germanizmų, žinoma, neapseina vyresnio amžiaus žemaičiai, kalbėdami apie *praeitj*, apie Mažosios Lietuvos realijas ir kartais norėdami padaryti savo kalbą vaizdingesnę. Daug germanizmų jie vartoja, kalbėdami su vienos lietuvininkais, kurių kalboje šie dar gana gajūs.

LITERATŪRA

Кушнер/Кнышев П. И. Этнические территории и этнические границы. М.: Изд-во АН СССР, 1951. 280 с.

Gimbutas J. Lietuvių sodžiaus architektūra Mažojoje Lietuvoje. New York, 1958. 156 p.

Kurchat H. Das Memeländische ABC: Volkskundliches Wörterbuch des Memeländisches Niederdeutsch. Oldenburg: Siebert, 1964. 160 S.

Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksikos raida, jos turtėjimas tarybiniais metais // Lietuvių kalba tarybiniais metais. V., 1967. P. 68–102.

Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. D. 1: Lietuvių kalbos kilmė. V.: Mokslo, 1964. 387 p.

Weinreich U. Languages in Contact. N. Y.; Philadelphia, 1953. 147 p.

GERMAN LOANWORDS IN THE LOCAL DIALECT OF ŽEMAIČIŲ NAUMIESTIS

Summary

In the paper the author analyses a linguistically complicated situation in the small locality of Žemaičių Naumiestis. Here the local Samogitian dialect was greatly influenced by the so-called lietuvininkai, newcomers from former Eastern Prussia and the Klaipėda District. Furthermore, the local Samogitian dialect had also been influenced by the German language for long centuries. The interference of the German language in the local dialect implied the rearrangement of patterns in all domains of the language, such as the phonetic system, partly morphology and syntax and almost all areas of the vocabulary. As we know, lexical borrowing occurs when a recipient vocabulary is inadequate in the cultural environment of a given locality. The paper attempts to disclose the extent of interference determined by the structure of two languages in contact as well as by non-linguistic factors in the socio-cultural context of language contacts.

The interference was mutual. Up till now one can trace many Lithuanian words in the oral speech of the Germans.

The most concrete German loanwords, such as designations for newly invented and imported objects were mere additions to the vocabulary of the local Samogitian dialect. Quite a number of Germanisms extended their content, many discarded their old meanings and acquired new ones. Many German semantemes were borrowed from the German dialect, used in former Lithuania Minor of the time. German loanwords, used in the Žemaičių Naumiestis local Samogitian dialect, form fourteen semantic groups.

The borrowed words were adapted in the recipient dialect, i. e. the local Samogitian dialect according to the phonetic and morphological patterns of the Lithuanian language.

Among the hybrid compounds we can also distinguish those in which the stem remains German but another component acquires the Lithuanian word-forming elements: suffixes, prefixes, endings. Some of the German words did not obey the norms of the recipient dialect at all.

Lately the loanwords have lost gradually their significance in the local Samogitian dialect and are used mostly in the speech of elder Samogitians and lietuvininkai.